

© І.С. Миронюк, 2014

УДК 616.98:578.828-055.1/058:331.556(477.87)

І.С. МИРОНЮК

Ужгородський національний університет, Інститут післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки, кафедра пульмонології та фтизіатрії, Ужгород

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ-ЖИТЕЛІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПРЕДСТАВНИКІВ ГРУПИ ВИСОКОГО РИЗИКУ ІНФІКУВАННЯ ВІЛ

У статті представлено результати визначення основних соціально-демографічних характеристик трудових мігрантів-жителів Закарпатської області залежно від напрямку трудової міграції і ризику інфікування ВІЛ. За результатами аналізу 912 спеціальних анкет визначено, що існують суттєві відмінності за основними соціально-демографічними ознаками між трудовими мігрантами чоловічої та жіночої статі залежно від пріоритетного напрямку міграції: країни Західної та Центральної Європи, східні та південні області України, Російська Федерація.

Ключові слова: ВІЛ/СНІД, трудові мігранти, соціально-демографічні характеристики, Закарпатська область

Вступ. Соціально-демографічні характеристики представників груп підвищеного ризику інфікування ВІЛ (ГПР) є важливим інструментом планування ефективних програм профілактики поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу в регіонах концентрованої стадії епідемії [15]. В Україні як регіоні, де наразі концентрована стадія епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу [1], проведено цілу низку досліджень соціально-демографічних характеристик представників загальнонаціональних ГПР: споживачів ін'єкційних наркотиків [12, 14], жінок секс-бізнесу [10], чоловіків, які практикують секс з чоловіками [11]. В той же час для Закарпатської області як регіону, де констатується регіональна субепідемія ВІЛ-інфекції/СНІДу [6] важливим є визначення соціально-демографічних характеристик представників регіональної ГПР – трудових мігрантів [9].

В роботах вітчизняних науковців описано соціально-демографічні характеристики як в загальному групі українських трудових мігрантів [4, 13], так і трудових мігрантів-жителів Закарпатської області України [2, 3]. В той же час визначення соціально-демографічних характеристик трудових мігрантів як представників групи населення з високим рівнем ризику інфікування ВІЛ не проводилося. Так, результати наших попередніх досліджень серед ВІЛ-інфікованих трудових мігрантів-жителів Закарпатської області показали, що ризик інфікування ВІЛ у даній групі населення значною мірою залежить, зокрема, від напрямку міграції: зовнішні трудові мігранти в Росію та внутрішні трудові мігранти більш часто практикують ризиковану поведінку і є більш уразливі щодо інфікування ВІЛ статевим шляхом, ніж зовнішні трудові мігранти, які виїждять у країни Західної і Центральної Європи [5, 8].

Мета дослідження. Визначити основні соціально-демографічні характеристики трудових мігрантів як представників регіональної ГПР залежно від напрямку міграції.

Матеріали та методи. З метою визначення основних соціально-демографічних характеристик

трудова мігрантів-жителів Закарпатської області нами було проведено протягом 2011–2013 років спеціальне поведінково-епідеміологічне дослідження серед дорослих осіб (старше 18 років), які виїздили за межі області з метою працевлаштування протягом останніх трьох років на період не менше місяця. Дослідження проводилось методом анкетування спеціальними анкетами, які містили блок питань, що характеризують соціально-демографічні ознаки особи: стать, вік, місцевість постійного проживання (сільська, міська), сімейний стан, освіта, а також важлива ознака саме для цільової групи дослідження – регіон тимчасового працевлаштування в періоді трудової міграції (регіон України для внутрішніх трудових мігрантів або країна для зовнішніх трудових мігрантів). Анкета заповнювалася самостійно респондентами в присутності медичного працівника. В дослідженні брали участь медичні працівники кабінетів «Довіра» та дерматовенерологічних кабінетів на базі 7 районних закладів охорони здоров'я Закарпатської області. Ці заклади були включені до пілотного відпрацювання організаційно-функціональної моделі надання послуг консультування і тестування на ВІЛ лікарями кабінетів «Довіра» та дерматовенерологічних кабінетів представникам регіональної групи підвищеного ризику інфікування ВІЛ – трудові мігранти та їх найближче оточення в Закарпатській області України [7].

Статистична обробка результатів аналізу отриманих анкет проводилася з використанням стандартного програмного забезпечення пакету Microsoft Excel, 2007.

Результати досліджень та їх обговорення. За результатами аналізу 912 спеціальних анкет дорослих осіб, які відповідали критеріям відбору як представники цільової групи дослідження – жителі Закарпатської області, які є власне трудовими мігрантами або їх найближчим оточенням (постійними статевими партнерами), було визначено, що із них власне трудовими мігрантами було 559 осіб (61,3 % респондентів), інші – 353 особи (38,71% анкетова-

них) є постійними статевими партнерами трудових мігрантів, які самі на заробітки за межі області не виїздили. Із 559 власне трудових мігрантів було 467 (83,54%) чоловіків та 92 (16,46%) жінок.

В загальному серед опитаних чоловіків-трудова мігрантів більшість виїздила на заробітки в Росію – 197 осіб (42,2%) та східні і південні області України – 147 осіб (31,5%). Частка трудових мігрантів чоловічої статі, що виїзять для тимчасового працевлаштування до країн Західної та Центральної Європи є дещо меншою – 123 опитаних (26,3%). Серед опитаних жінок-трудова мігрантів спостерігається інша картина. Так, більшість жінок, які взяли участь у дослідженні, виїздить на заробітки саме до країн Західної і Центральної Європи – 51 особа (55,4%) із 91 опитаних жінок-трудова мігрантів. Мігрують з метою працевлаштування в східні і південні області України 25,0% (23 особи) опитаних жінок, до Російської Федерації виїздить лише 19,6% опитаних (18 осіб).

За результатами наших попередніх досліджень [5, 8] серед трудових мігрантів-жителів Закарпатської області спостерігається пряма залежність частоти виникнення ризикованої поведінки щодо інфікування ВІЛ від напрямку трудової міграції. Більш уразливими щодо інфікування ВІЛ статевим шляхом є трудові мігранти, що виїзять на заробітки до Росії та східних та південних областей України, ніж особи, що тимчасово працюють в країнах Західної та Центральної Європи. Зважаючи на це, нами було визначено основні соціально-демографічні характеристики трудових мігрантів залежно від напрямку трудової міграції.

З погляду оцінки ризику інфікування ВІЛ важливою соціально-демографічною характеристикою особи є вік, адже епідеміологія ВІЛ-інфекції/СНІДу передбачає, що основною вразливою групою населення є молоді особи сексуально активного та репродуктивного віку [1].

Так, у групі як чоловіків, так і жінок-трудова мігрантів переважали особи вікових категорій 25–34 роки та 35–44 роки (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл чоловіків-трудова мігрантів за напрямами трудової міграції за віковими категоріями

Напрямок трудової міграції	Вікові категорії (років)								Разом (n=467)
	18–24 (n=75)		25–34 (n=207)		35–44 (n=111)		45 і більше (n=74)		
	осіб	%	осіб	%	Осіб	%	осіб	%	
Західна і Центральна Європа	16	13,0	28	22,8	46	37,4	33	26,8	123
Східні і південні області України	26	17,7	66	44,9	35	23,8	20	13,6	147
Російська Федерація	33	16,8	113	57,4	30	15,2	21	10,7	197

Як представлено в таблиці 1, серед чоловіків-трудова мігрантів до Західної і Центральної Європи переважають особи старших вікових категорій – старше 35 років (79 осіб, що склало 64,2% опитаних). Так, із 123 трудових мігрантів-чоловіків, що виїзять на заробітки до країн Європи представники вікової категорії від 35 до 44 років складають 37,4% (46 осіб); вікової категорії 45 років і більше – 26,8% (33 особи). В той же час у групі чоловіків-трудова мігрантів до східних і південних областей України та Росії переважають

особи більш молодих вікових категорій – віком до 35 років. Так, частка чоловіків-трудова мігрантів віком 18-24 роки та 25-34 роки складають 62,6% (92 особи із 147) в групі осіб, що виїзять на заробітки в східні та південні області України, а частка чоловіків аналогічних вікових категорій серед трудових мігрантів, що виїзять до Російської Федерації, складає 74,1% (146 осіб із 197 опитаних цієї групи респондентів).

Аналогічна ситуація спостерігається і в групі жінок-трудова мігрантів (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл жінок-трудова мігрантів за напрямами трудової міграції за віковими категоріями

Напрямок трудової міграції	Вікові категорії (років)								Разом (n=92)
	18–24 (n=17)		25–34 (n=27)		35–44 (n=31)		45 і більше (n=17)		
	осіб	%	осіб	%	Осіб	%	осіб	%	
Західна і Центральна Європа	5	9,8	13	25,5	24	47,1	9	17,6	51
Східні і південні області України	7	30,4	8	34,8	4	17,4	4	17,4	23
Російська Федерація	5	27,7	6	33,3	3	16,6	4	22,2	18

Так, як видно із таблиці 2, переважну більшість серед жінок, які виїждять на заробітки до країн Європи, складають особи віком від 35 років – 33 жінки із 51 опитаного даної групи, що склало 64,7%. В той же час, серед жінок-трудомих мігрантів до східних і південних областей України та Росії переважають особи віком до 35 років. Так, серед жінок-трудомих мігрантів у східні і південні області України особи від 18 до 34 років складають 65,2%, а серед тих, що виїждять до Російської Федерації, частка осіб даної вікової категорії складає 61,1%.

Іншою важливою соціально-демографічною характеристикою трудового мігранта є місцевість постійного проживання (місто або село). Це особливо актуально саме в Закарпатській області, адже відомо, що, з одного боку, інфікуються ВІЛ в концентрованій стадії епідемії переважно міські жителі, з іншого – в Закарпатській області переважає сільське населення (63,2% жителів області є жителями села). Так, як серед опитаних чоловіків-трудомих мігрантів, так і жінок-трудомих мігрантів переважали жителі села: 358 осіб (76,7%) із 467 опитаних чоловіків-трудомих мігрантів і 77 (83,7%) із 91 опитаної жінки-трудомих мігранта. Так, частка міських жителів як серед чоловіків, так і серед жінок-трудомих мігрантів була незначна (23,3% серед чоловіків та 16,3% серед жінок) суттєвих відмінностей щодо місця постійного проживання як в групі чоловіків, так і в групі опитаних жінок-трудомих мігрантів за напрямками трудової

міграції не спостерігалось. Так, серед мігрантів обох статей в усіх напрямках переважали саме жителі сільської місцевості. Так, серед чоловіків, котрі виїждять на заробітки до країн Європи частка жителів села склала 75,6% (93 особи із 123 опитаних даної групи), частка жителів села серед чоловіків-трудомих мігрантів до східних і південних областей України та Росії склала, відповідно, 72,8% та 80,2%. Аналогічно серед жінок-трудомих мігрантів жителі сільської місцевості серед тих, що виїждять до країн Європи, східних та південних областей України та Росії склала 88,2%, 86,9% та 66,7%.

Сімейний стан та рівень освіти особи є суттєвими соціально-демографічними характеристиками осіб у контексті епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу, адже самі ці соціальні ознаки можуть відігравати ключову роль у питаннях практики особою небезпечної щодо інфікування ВІЛ поведінки, зокрема сексуальної.

Так, вважається: чим вище освітній рівень особи, тим менша імовірність виникнення усвідомлених поведінкових ризиків інфікування ВІЛ. У загальному серед чоловіків-трудомих мігрантів переважають особи з середньою спеціальною освітою – 169 осіб (36,2% опитаних) та середньою освітою – 104 особи (22,3%). Хоча частка чоловіків-трудомих мігрантів із незакінченою середньою освітою є теж значною – 17,8% (83 особи з опитаних 467) (табл.3).

Таблиця 3

Розподіл чоловіків-трудомих мігрантів за напрямками трудової міграції за рівнем освіти

Напрямок трудової міграції	Рівень освіти									
	Неповна середня		Середня		Середня спеціальна		Неповна вища		Вища	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Західна і Центральна Європа (n=123)	10	8,1	20	16,3	49	39,8	30	24,4	14	11,4
Східні і південні області України (n=147)	26	17,7	31	21,1	54	36,7	25	17,0	11	7,5
Російська Федерація (n=197)	47	23,9	53	26,9	66	33,5	20	10,2	11	5,6
Разом (n=467)	83	17,8	104	22,3	169	36,2	75	16,1	36	7,7

Як видно з таблиці 3, серед чоловіків-трудомих мігрантів до країн Європи переважають особи з високим рівнем освіти: особи з середньою спеціальною, неповною вищою та вищою освітою складають у сумі 93 особи (76,5%) із 123 опитаних даної групи. Найбільшу частку складають особи з середньою спеціальною освітою та неповною вищою – 49 осіб (39,8%) та 30 осіб (24,4%) опитаних. Особи з низьким освітнім рівнем (неповна середня та середня освіта) серед чоловіків, які виїждять на заробітки до країн Європи, складають лише 8,1 та 16,3% відповідно. В той же час серед чоловіків-трудомих мігрантів, які виїждять на заробітки до східних та південних областей України та до Росій-

ської Федерації, частка осіб з низьким освітнім рівнем зростає: 38,7% (57 із 147 опитаних) серед внутрішніх трудових мігрантів і 50,8% (100 із 197 опитаних) серед трудових мігрантів до Російської Федерації. Серед чоловіків-трудомих мігрантів даних груп значною також є і частка осіб із середньою спеціальною освітою: 36,7% серед мігруючих до східних та південних областей України та 33,5% серед мігрантів до Росії.

Аналогічну ситуацію ми спостерігали і серед опитаних жінок-трудомих мігрантів. Так, із 92 опитаних жінок-трудомих мігрантів переважають особи з високим рівнем освіти (середня спеціальна, неповна вища та вища) – 55 осіб (59,8%). В

групі осіб жіночої статі, що виїждять на заробітки до країн Центральної та Західної Європи (51 опитана жінка), особи з середньою спеціальною, неповною вищою та вищою освітою склали, відповідно,

23 (45,1%), 11 (21,6%) та 5 осіб (9,8%). В той же час частка осіб із неповною середньою і середньою освітою у цій групі опитаних склала всього 1,9% та 21,6% відповідно (табл.4).

Таблиця 4

Розподіл жінок-трудомих мігрантів за напрямками трудової міграції за рівнем освіти

Напрямок трудової міграції	Рівень освіти									
	Неповна середня		Середня		Середня спеціальна		Неповна вища		Вища	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Західна і Центральна Європа (n=51)	1	1,9	11	21,6	23	45,1	11	21,6	5	9,8
Східні і південні області України (n=23)	5	21,7	9	39,1	6	26,1	2	8,7	1	4,3
Російська Федерація (n=18)	7	38,9	4	22,2	4	22,2	2	11,1	1	5,6
Разом (n=92)	13	14,1	24	26,1	33	35,9	15	16,3	7	7,6

Серед жінок-трудомих мігрантів, які виїждять на заробітки в східні та південні області України та Російську Федерацію, ми спостерігаємо дещо іншу картину. Так, у групі жінок-внутрішніх трудових мігрантів частка осіб з низьким рівнем освіти (неповна середня і середня) є вже дещо вищою ніж серед жінок, що виїждять до країн Європи: 21,7% осіб з неповною середньою освітою проти 1,9% в групі жінок-трудомих мігрантів у країні Європи. Серед осіб жіночої частки, котрі виїждять на заробітки до Російської Федерації, частка осіб з неповною середньою освітою ще вище – 38,9%. Як у групі жінок-трудомих мігрантів у східні і південні області України, так і в групі жінок-трудомих мігрантів до Росії переважають особи з низьким рівнем освіти (неповна середня і середня) – 60,9% та 61,1% відповідно.

При аналізі анкет за ознакою сімейного стану було констатовано, що переважна більшість як чоловіків-трудомих мігрантів (309 осіб (66,2%) із 467 опитаних), так і жінок-трудомих мігрантів (63 особи (68,5%) із 92 опитаних) перебували на момент анкетування у шлюбі. Суттєвих відмінностей за ознакою сімейного стану як серед опитаних чоловіків-трудомих мігрантів, так і серед опитаних жінок-трудомих мігрантів у різних групах залежно від напрямку міграції виявлено не було. В кожній групі переважали особи, які на момент опитування перебували у шлюбі.

За результатами проведеного дослідження нами було сформовано перелік основних соціально-демографічних характеристик чоловіка та жінки трудового мігранта-жителя Закарпатської області, залежно від напрямку трудової міграції.

Так, чоловік-трудомих мігрант, котрий виїждить на заробітки до країн Західної та Центральної Європи, є особою вікової категорії старше 35 років, житель сільської місцевості, з високим рівнем освіти (середня спеціальна, неповна вища або ви-

ща освіта), одружений. Чоловік-трудомих мігрант, який виїждить до східних і південних областей України та до Російської Федерації, – особа молодше 35 років, житель села, з низьким рівнем освіти (неповна середня та середня освіта), одружений. Наповні трудові мігранти з такими соціально-демографічними характеристиками є представниками групи високого ризику інфікування ВІЛ і є пріоритетною групою впровадження програм первинної профілактики інфікування ВІЛ статевим шляхом в області.

Схожі соціально-демографічні характеристики і у аналогічних групах жінок-трудомих мігрантів. Так, жінка-трудомих мігрант, котра виїждить на заробітки до країн Західної та Центральної Європи, є особою вікової категорії старше 35 років, жителькою села, з високим рівнем освіти (середня спеціальна, неповна вища або вища освіта), заміжня. Соціально-демографічні характеристики жінок, котрі виїждять до східних і південних областей України та до Російської Федерації, є аналогічними характеристикам чоловіків-трудомих мігрантів відповідних груп. В той же час, зважаючи на незначну чисельність групи жінок-власне трудових мігрантів та незначну поширеність у даній групі населення поведінкових ризиків інфікування ВІЛ, що було аргументовано в наших попередніх дослідженнях [5, 8], необхідності впровадження окремих профілактичних програм в умовах обмежених ресурсів на сьогодні немає.

Висновки. 1. Як серед чоловіків, так і серед жінок-трудомих мігрантів є суттєві відмінності основних соціально-демографічних характеристик залежно від напрямку міграції з метою тимчасового працевлаштування.

2. Як в групі чоловіків, так і в групі жінок трудових мігрантів, котрі виїждять на заробітки до країн Західної та Центральної Європи, переважають особи старше 35 років з високим рівнем

освіти (середня спеціальна, неповна вища та вища освіта). В той же час, серед осіб обох статей, які виїждять у східні і південні області України та до Російської Федерації, переважають особи більш молодого віку (до 35 років) і з низьким загальним рівнем освіти (неповна середня та середня освіта).

3. Трудові мігранти чоловічої статі, віком до 35 років, жителі села, з неповною середньою та середньою освітою, одружені, які виїждять на заробітки у східні і південні області України та до Російської Федерації, є пріоритетною групою високого ризику інфікування ВІЛ для впровадження програм первинної профілактики інфікування ВІЛ статевим шляхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ВІЛ-інфекція в Україні. Інформаційний бюлетень №41. — К.: МОЗ України, Укр. центр контролю за соціально небезпечними хворобами, 2014. — 95 с.
2. Ігнатоля Н.І. Трудова міграція закарпатців: напрямки та тенденції змін / Н.І. Ігнатоля // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. — 2012. — Випуск 6. — С. 88—95.
3. Кичак О.Ю. Трудова міграція українців Закарпаття на початку ХХІ століття та її культурно побутові наслідки / О.Ю. Кичак. — Ужгород: Гражда, 2012. — 368 с.
4. Малиновська О.А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування / О.А. Малиновська. — К.: НІСД, 2011. — 40 с.
5. Миронюк І.С. Визначення поведінкових ризиків ВІЛ-інфікованих жителів Закарпаття, пов'язаних з трудовою міграцією / І.С. Миронюк // Туберкульоз. Легеневі хвороби. ВІЛ-інфекція — 2012. — №2 (9) — С. 97—102.
6. Миронюк І.С. Епідемія ВІЛ-інфекції/СНІДу в Закарпатській області: окремі особливості розвитку / І.С. Миронюк // Науковий вісник Ужгородського університету, серія "Медицина". — 2011. — Вип. 3(42). — С. 188—192.
7. Миронюк І.С. Організаційно-функціональна модель надання послуг консультування і тестування на ВІЛ трудовим мігрантам та їх найближчому оточенню в Закарпатській області // І.С. Миронюк / Вісник проблем біології і медицини. — 2014. — Вип.3, Т. 1 (110). — С. 225—229.
8. Миронюк І.С. Особливості ризикованої поведінки ВІЛ-інфікованих трудових мігрантів Закарпатської області в залежності від регіону міграції / І.С. Миронюк // Науковий вісник Ужгородського університету, серія "Медицина". — 2012. — Вип. 1 (43). — С.146—151.
9. Миронюк І.С. Регіональна група високого ризику інфікування ВІЛ у Закарпатті – заробітчани / І.С. Миронюк, Г.О. Слабкий // Україна. Здоров'я нації — 2012. — №3(23). — С. 201—205.
10. Моніторинг поведінки та поширеності ВІЛ серед осіб, які надають сексуальні послуги за плату, як компонент епідагляду за ВІЛ другого покоління: аналітичний звіт за результатами біоповедінкового дослідження 2011 року / А. Грушецький. — К.: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2012. — 120 с.
11. Моніторинг поведінки та поширеності ВІЛ серед чоловіків, які практикують секс із чоловіками, як компонент епідагляду за ВІЛ другого покоління: аналітичний звіт за результатами біоповедінкового дослідження 2011 року / Є.С. Большов, М.Г. Касянчук [та ін.]. — К.: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2012. — 104 с.
12. Моніторинг поведінки та поширеності ВІЛ-інфекції серед споживачів ін'єкційних наркотиків як компонент епідагляду за ВІЛ другого покоління (аналітичний звіт за результатами біоповедінкового дослідження 2011 року) / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар [та ін.]. — К.: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2012. — 120 с.
13. Прохоренко Н.Є. Міграційні процеси в Україні: особливості міграційної ситуації та політики / Н.Є. Прохоренко // СОЦІОПРОСТІР: Міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. — 2012. — №3. — С.40—45.
14. Яковлева О.С. «Соціально-демографічний портрет споживача», хворого на наркотичну залежність / О.С. Яковлева // Запорозький медичний журнал. — 2011. — Т. 13, №3. — С. 66—68.
15. Priority interventions: HIV/AIDS prevention, treatment and care in the health sector / World Health Organization. — 2009. — 126 p.

I.S. MYRONYUK

Uzhhorod National University, Institute of Postgraduate education and Pre-university training, Department of pulmonology and phthisiology, Uzhhorod

SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF MIGRANT WORKERS WHO ARE RESIDENTS OF TRANSCARPATHIAN REGION AS REPRESENTATIVES OF THE HIGH RISK GROUP OF HIV INFECTION

This paper presents the results of determination of the main socio-demographic characteristics of migrants who are citizens of Transcarpathian region, depending on the direction of migration and HIV risk. The analysis of 912 special profiles, determined that there are significant differences in the basic socio-demographic characteristics between migrant workers both male and female, depending on the priority of migration: Western and Central Europe, eastern and southern regions of Ukraine, Russian Federation.

Key words: HIV/AIDS, migrant workers, socio-demographic characteristics, Transcarpathia

Стаття надійшла до редакції: 27.05.2014